

احوال اخص در ادکسترس رنبت مجرت
 مستدب امیر نرف بنیدنه یزه مجرت
 (آرستین)

Je vous remercie vivement pour
 cette circonstance vous en donnant une
 nouvelle preuve en appuyant auprès
 du Gouvernement de Sa Majesté la
 prière de ces récompenses et en
 donnant à la Banque & institutions
 successives pour leurs actes à mon
 bout de intérêts ainsi ainsi que par
 l'honneur de les exposer plus haut
 Veuillez agréer, Monsieur, les
 assurances de ma très haute et
 dévouée

سند شماره ۳۶ - قسمت چهارم - نامه آرستین

نامه حاجی میرزا حسن آشتیانی به اتابک (امین السلطان) در این نامه حاجی میرزا حسن از شاه و
 اتابک اظهار امتنان نموده و دولتخواهی خود را بقلم آورده و ظاهراً این نامه پس از لغو قرارداد
 رژی نوشته شده است.

بعرض حضرت مستطاب اجل اعظم عالی دام اجلاله

«جناب حاجی ملک التجار، همان قسم که فرمایشات حضرتعالی را کاملاً ابلاغ نموده بالطبع
 عریض داعی را هم کاملاً بعرض رسانده است.

اگر چه به همان بیانات ایشان کمال استظهار حاصل شده لکن بعد از ملاحظه رقیمة کریمه
 حضرتعالی مراتب استظهار و امتنان داعی افزود و محض رعایت آداب لازم دیدم که کتباً هم مراتب
 خلوص را بعرض رسانده تأکیداً عرضه دارد که بصاحب شرع اقدس که این داعی دولت ابد مدت
 هیچوقت را از دعای ذات اقدس ملوکانه غفلت نورزیده و نخواهد تغافل نمود، چگونه تغافل
 می شود و حال آنکه دعای وجود مبارک را بر خود و قاطبه اهل اسلام خاصه سلسله جلیله علما
 واجب می داند و از شخص محترم جناب عالی هم همه وقت کمال امتنان را داشته و دارم و باید
 وجود حضرت عالی مستحضر باشند و همیشه مذاکره می نمودم که حضرت عالی یک نوع
 اختصاص و امتیازی نسبت بوزرای سابقین و لاحقین داشته و همانطور که حضرت عالی مقرر

فرموده که اعتنا به شبهات ارباب غرض نشود داعی هم استدعا کند که از این جانب هم همینطور معمول شود و اگر شبهه نمایند بتوسط رقیمه یا جناب حاجی ملکالتجار که معتمد حضرت عالی و محل وثوق داعی هستند اعلام فرموده تا در تدارک آن برآید واللّه جماعت که در این دو روزه بمسجد نرفته بودند بهمۀ ایشان اطلاع داده که بمسجد رفته بعد از ادای فریضه واجبه بفریضۀ دعاگوئی وجود بندگان اعلیحضرت اقدس شاهنشاه اسلام پناه ظل اللّه خلد اللّه ملکه و دولته قیام و اقدام نمایند. زیاده عرض نیست. ایام جلالت مستدام. پشت کاغذ محل مهره. (سند شماره ۳۷)

تلگراف حاجی شیخ فضل اللّه نوری مجتهد به حاجی میرزا حسن شیرازی برای برداشتن تحریم دخانیات، این تلگراف توسط وکیل الدوله و تلگرافخانه کرمانشاه مخابره شده است.

«بتوسط جناب وکیل الدوله دام مجده - خدمت حضرت مستطاب حجة الاسلام والمسلمین ادام اللّه ظلله العالی عرض می شود که چون سابقاً بحسب حکم از حضرت مستطاب عالی که سمت انتشار یافت در نهی استعمال دخانیات بمجرد استماع عامه مسلمین اطاعت نموده و بکلی ترک نمودند و فعلاً نیز متروک است، از آنجا که ذات اقدس همایون اعلیحضرت قدر قدرت شاهنشاه دین پناه اید اللّه شوکته و دولته همواره در تشیید قواعد دین مبین کمال اهتمام و بذل جهد میفرمایند بتوسط حضرت مستطاب اجل اشرف وزیر اعظم آقای امین السلطان و کفایت ایشان محض استدعای حضرت عالی و رعایت عموم رعایای ممالک محروسه ایران رأفت و مرحمت فرمودند امتیاز انحصاری که به خارجه مرحمت شده بود موقوف و ید خارجه را از تصرف دخانیات از داخله و خارجه کوتاه و مسلوب الاختیار فرموده و حسب الامر الاقدس اعلانات شافیه بعموم رعایا شد که با کمال امیدواری بمراحم ملوکانه بدعاگوئی و کسب تجارت خود کمافی السابق من غیر تفاوت مشغول باشند و سابقاً بنحو اختصار تلگراف شکرانه عرض شده بود چون فعلاً رفع مانع بکلی شده و بالمره امتیاز برداشته و امر بحد خود کما هو حقّه رسیده مستدعی از حضرت عالی آنکه بعبارت صریح واضح بعد از تشکر از مراحم ملوکانه اجازه فرمائید که خلق مشغول استعمال دخانیات کمافی السابق باشند و از مکاسب خود باز نمانند و مشغول دعاگوئی بسلامتی ذات اقدس همایون شاهنشاه دین پناه متع اللّه المسلمین بطول بقائه و دولته باشند و این عرایض صادقانه از احقر فضل اللّه نوری است به نشانه و علامت تفویض و وکالة مطلقه در امر عبادات مرحوم حاجی محمد علی اصفهانی شهر به تاجر شاهرودی. فوریت جواب لازم - مهر تلگرافخانه مبارکه کرمانشاه بتاریخ شب ۹ جمادی الثانی توشقان ثیل ۱۳۰۹هـ (سند شماره ۳۸)

انوار ذکاوت و نور علی نوران

شماره	عناوین	تاریخ استیلا		اطلاعات
		روز	ماه	

مؤلف: دکتر محمد باقر...
 ترجمه: دکتر...
 چاپ: تهران...
 شماره ثبت: ...

سند شماره ۳۸ - نامه حاج شیخ فضل الله نوری به حاجی میرزا حسن شیرازی

انوار ذکاوت و نور علی نوران

شماره	عناوین	تاریخ استیلا		اطلاعات
		روز	ماه	

مؤلف: ...
 ترجمه: ...
 چاپ: ...
 شماره ثبت: ...

سند شماره ۳۸ - تلگراف حاج شیخ فضل الله نوری (قسمت دوم)

دستخط ناصرالدین شاه

جناب امین السلطان: امتیاز دخانیات داخله که چند روز قبل موقوف شده بود این روزها که امتیاز خارجه را هم موقوف فرمودیم و کلیه این عمل به طرز سابق شد حالا به تمام علماء و حکام و مردم اطلاع بدهید که مطمئن باشند و به تمام رعایا حالی نمایند. (۱۳۰۹)

صورت دستخط ناصرالدین شاه

جناب امین السلطان و نایب السلطنه ملاحظه کرده فوراً مجری دارید. لازم است نایب السلطنه و جناب امین السلطان و سایر وزراء محترم دولت این یادداشت ما را ملاحظه کرده برای تجار معتبر و غیره و تجار معتبر تنباکو فروش قرائت نمائید.

حکمی که پادشاه و دولت می کند او را خود دولت لازم الاجراء می داند و هر حکمی که می کند چه در داخله و چه در خارجه از روی خدعه و اشتباه نخواهد بود یک وقتی مقتضی شد عمل دخانیات را به کمپانی انگلیس بدهند و دادند. چندی بعد مقتضی شد عمل دخانیات را به کمپانی انگلیس بدهند و دادند. چندی بعد مقتضی شد که آن امتیاز را از کمپانی بگیرند و گرفتند. اعلان دولتی هم نوشته و به همه انتشار داده شد که این عمل از کمپانی گرفته شده است علاوه بر این خود کمپانی انگلیس هم اعلان نوشت که دولت ایران این امتیاز را از من پس گرفت و کف ید از من شد. هرکس در طهران یا ولایات دیگر تنباکوئی به من فروخته است بیاید پول خود را بدهد و تنباکو را پس بگیرد و به همه معابر چسبانیده و همه مردم را مطلع و مستحضر کرد که این امتیاز از من خلع شده است با وجود این همه توضیحات و اسناد و احکامی که صادر شد در نسخ و ابطال این قرار نامه های دخانیات با کمپاین کمال تعجب دارم از این که باز می شنویم در میان مردم و تجار و غیرذلک اشتباهی در این فقره حاصل است که رفع دخانیات نشده و اگر شده باشد موقتی است. اولاً معلوم است که این انتشارات را اشخاص مفسد رذل که بدخواه دولت و ملت هستند می دهند و این اراجیف و اقوال مجعول اعتنائی بکنند، بلکه بر همه عالی و ادانی و بر همه نوکرها و رعیت های دولت خواه صادق صمیمی لازم و واجب است که بعد از این از هر شخص مفسد مغرض که این حرف ها را بشنود یا اعلانی بنویسند و نصب نمایند و او را ببینند گرفته به حکومت تسلیم نمایند که آنها را تنبیه شایسته نمایند. چرا که این نوع شهرت های بی معنی مفسده انگیز باعث ناامنی تجار و کسبه و رعایا بر تمام اهالی مملکت و اهل طرق و شوارع شده و کسب و تجارت از میان خواهد افتاد و آن وقت دولت لابد می شود که برای نظم امور جمهور تشددات فوق العاده به ظهور برساند و خود شخص رئیس دخانیات البته نمی تواند بعد از موقوفی مجدداً دخیل امور دخانیه بشود. بقای این

شخص رئیس دخانیات عجاله در طهران برای این است که محاسباتی که با مردم دارد مفروق و ادعای مخارجی که در این امور کرده و با دولت دارد قرارش را داده و کار خود را تمام کرده راهش را بگیرد از این دولت برود و این هم البته یک دو ماهی طول دارد که کارش تمام شده آن وقت برود از آن طرف رئیس تنباکو در تمام شهرها و بلاد ایران مامور و عملجاتی که برای انجام این کار داشت چه از فرنگی و چه از ایرانی تماماً را متفرق و احضار و جواب داد. چنانچه یک نفر در دولت و بلاد ایران از این اشخاص نیست و اگر در جایی باشد و کسی مطلع است به عرض برساند تا دولت او را خارج نماید و باز هم تکرار می‌کنیم که این کار بالمره خارجاً و داخل متروک و موقوف شده دائمی است و ابداً موقتی نیست و این امتیاز را بعد از این دولت به احدی از تجار خارجه و داخله نخواهد داد تمام آسوده و مطمئن باشند (صحفه همایونی و دستخط).

تمام این یادداشت به حکم و فرمایش ما است که در این ورقه نوشته‌اند و موادی از این فرمایشات را ملک‌التجار برداشته به همه جا منتشر نماید.
پطرز بورغ - به علاء‌الملک رمز شود.

«رژئی داخله ایران را موقوف کردیم زیرا که خیلی اسباب فساد شده بود و لازم بود عوض شود، قرار گذاشتیم برگمرک تنباکو افزوده سال بسال گرفته بکمپانی عاید داریم ولی اخراج بخارجه فقط حق او خواهد بود و بسفرا همیتقدر اعلام کردیم که مونوپل اخراج تنباکو از ایران بعد از این مخصوص دولت است و گویا از هیچ سفارتی هم غیر از سفارت روس جواب رد نخواهد رسید، اگر آنها هم اظهار کردند جواب حسابی داریم و خواهیم داد، امیرنظام بحکومت کرمانشاهان و کردستان منصوب و چند روز قبل روانه شد و رفت آسوده باشید - امین‌السلطان.»

پس از لغو قرارداد بدستور ناصرالدین شاه به تمام سفرا و نمایندگانهای خارج از کشور جریان امر اطلاع داده شد.

پیشنویس تلگراف رمز اعلام لغو قرارداد «رژئی» است که با خط امین‌السلطان و امضای او تنظیم و به سفیران ایران مقیم پایتخت‌های مهم جهان مخابره شده است.

این مطلب بهمه اینها رمز شود. برلن «مؤیدالسلطنه» - پاریس «نظرآقا» - لندن «علاءالسلطنه» - پطرز بورغ «علاءالملک» - اسلامبول «ناظم‌الدوله» - تغلیس «معین‌الوزاره»، مسئله تنباکو و رژئی که برخلاف میل و رضای عموم اهالی شد و رفته رفته شکایت مردم زیادتر و اسباب دردسر می‌شد، بعد از مذاکرات لازم با حسن فطرت و خوش نفسی «سر فرانگ لاسلس» وزیر مختار جدید انگلیس

با طرز زرع
 مه نادر که نمیدانم

بزرگوارم ایران کو کوفت کردم از راه وضع در
 دلم بود عجز تو دلمم گشتم بر کمر بیار از ص سال لاله
 دلام درای فرایع کازمه نقطه من از قدم بود بعد معرزه
 در منزل فرایع باور نودان میرزا ای معجزه
 غیر از دست دلم جدید زد گشتم از راه
 عید ای دلام حکم زانو زرقان کور
 معجزه دلم از دست زرقان کور

که خیلی موافقت نمود فسخ و موقوف شد و حالا مشغولیم که خسارت کمپانی را حساب نموده بدهیم برود. اتفاق تازه‌ئی که افتاده این است که پریروز یک مفسد شیطانی که هنوز معلوم نشده شبانه درب خانهٔ علما افتاده و به آنها گفته بود که دولت حکم کرده است فردا تمام علماء را گرفته از طهران بیرون کنند، علماء هم وحشت کرده مردم هم بقدر دو سه هزار نفر از طلاب و کسبه اجتماع کرده بودند که نگذارند علماء را ببرند، بقدر سه چهار ساعت این اجماع و هیاهو بود تا اینکه رفع این اشتباه را نموده مردم شاکر و دعاگو متفرق شدند، و چون یکدسته از این مردم با یکدسته از سربازها برخورد بشارت می‌خواستند داخل منزل نایب‌السلطنه شوند، سرباز قراول مجبور به شلیک شده دو سه نفر از آنها را مقتول و مجروح نموده باقی متفرق شده و عائله بکلی رفع شد و هیچ نقلی نبوده و نیست، محض اطلاع نوشته شد که اگر غیر از این شهرتی برسد دروغ است. امین‌السلطان.

نامه ایست که از طرف دولت ایران در باب خسارت به رئیس اداره دخانیات نوشته شده

مقرب الخاقان مسیو آرنستین رئیس اداره دخانیات را زحمت می‌دهد.

مراسله مورخ ۲۹ جمادی‌الثانی ۱۳۰۹ آن مقرب الخاقان به انضمام یادداشت‌هایی را که نوشته بودید صورت خسارت و منافع آن اداره است واصل گردید و به ملاحظه اولیای دولت علیه رسید و به نظر دقت ملاحظه شد ولی بعد از ملاحظه چنانکه خود آن مقرب الخاقان هم نوشته‌اند معلوم شد که این یادداشت‌ها برای خسارت در منافع آن اداره است و حال اینکه صورتی را که اولیای دولت علیه ایران خواسته بودند و می‌خواهند ملاحظه نمایند صورت خسارت مخارج آن اداره است، چنانکه در کاغذ مورخ ۴ جمادی‌الثانی ۱۳۰۹ هم اظهار شده است.

لهذا جواباً زحمت اظهار می‌دهد چون این امتیاز نامه به مقتضای وقوعات فوق‌العاده که خود شما و همه کس کاملاً اطلاع دارید و می‌دانید مجبوراً بر هم خورده است، خسارت منافی بر ذمه دولت تعلق نمی‌گیرد و دولت ایران فقط محض کمال حق‌گذاری حاضر است که صورت مخارج حقه کمپانی را که در این کار به مصرف رسانیده و متضرر شده است ملاحظه و دقت نموده قرار آن را بدهند، خواهشمند است که صورت مزبور را زودتر ارسال دارند که ملاحظه شود فی ۴ شهر رجب

سنه ۱۳۰۹ زیاده زحمت ندارد. (سند شماره ۴۰)

مقررتا به رسمه درین خبر اول در این تاریخ

در شهر تهران در روز ۲۰ مه ۱۳۰۹ آن مقررتا به نظام الحاکم

موردت حضرت در تاریخ آن اول است و بعد از در دست

در نظر وقت خلاصه نموده و بعد از آنکه به خود آن مقررتا

مسلم نموده این مقررتا را بر طرفت در تاریخ آن اول

موردت الحاکم و وقت بعد از آن در این تاریخ

موردت تاریخ آن اول است و بعد از آنکه به خود آن مقررتا

ام اظهار نموده است که در این تاریخ اظهار می نماید

این مقررتا را به بعضی وقت و وقت در این تاریخ

موردت تاریخ آن اول است و بعد از آنکه به خود آن مقررتا

این مقررتا را به رسمه درین خبر اول در این تاریخ
موردت تاریخ آن اول است و بعد از آنکه به خود آن مقررتا
موردت تاریخ آن اول است و بعد از آنکه به خود آن مقررتا
موردت تاریخ آن اول است و بعد از آنکه به خود آن مقررتا

سند شماره ۴۰ - نامه امین السلطان که از طرف دولت ایران در باب خسارت به رئیس اداره دخانیات نوشته شده و امضای شاه هم در ذیل آن دیده می شود.

استقراض از دول خارجی و دادن امتیازات

استقراض از دول خارجی و دادن امتیازات

موضوع دیگری که باعث عدم رضایت مردم گردید، قرض گرفتن از کشورهای انگلیس و فرانسه و روسیه بوده است که به عنوان وثیقه عایدات گمرکات شمال و جنوب در اختیار آنها گذاشته می شد و دیگر دادن امتیازات مختلف.

در سال ۱۳۰۵ دولت ایران می خواست برای پرداخت خسارت کمپانی رژی مبلغ ۵۰۰ هزار لیره از بانک انگلیس وام بگیرد ولی به عللی این کار انجام نگرفت و روسها از این موقعیت استفاده کردند و با تقاضای ایران برای گرفتن وام موافقت نمودند.

وام از روسیه

امین السلطان صدر اعظم وسایل سفر مظفرالدین شاه را به اروپا فراهم کرد و برای تامین مخارج سفر شاه و همراهانش از دولت روسیه تقاضای وام کرد. آن دولت بوسیله بانک استقراضی مبلغ وام مورد تقاضای امین السلطان را پرداخت (۱۳۱۸ قمری مطابق با ۱۹۰۰ میلادی)

مبلغ وام ۲۲/۵۰۰/۰۰۰ منات طلا با ربح ۵٪ و قسط سالانه آن بابت اصل و فرع ۱/۱۵۶/۲۸۸ منات بود، گمرکات ایران به استثنای گمرکات بنادر خلیج فارس درگرو این وام بود و از شرایط وام این بود که درآمد گمرکات بایستی به بانک استقراضی روس در تهران داده شود، در صورتی که ایران عایدات گمرکی را به بانک روس نپردازد دولت روسیه گمرکات را زیر نظارت خود قرار خواهد داد. برای تهیه مقدمات سفر دوم مظفرالدین شاه به اروپا، بار دیگر امین السلطان از دولت روسیه تقاضای وام کرد و در سال ۱۳۲۰ قمری مبلغ دو میلیون منات طلا به وسیله بانک استقراضی روسیه، قرض گرفت دولت ایران برای پرداخت این وام و وام اول می بایست هر سال ۱/۶۷۰/۲۹۴ منات معادل ۹/۵۴۱/۸۰۰ قران (ریال) به روسیه بپردازد.

وام از انگلستان

رقابت سیاسی و اقتصادی روس و انگلیس باعث گردید که در سال ۱۳۱۸ قمری (۱۹۰۰ میلادی) دولت انگلیس بنا بر تقاضای ایران با شرایط زیر ۳۱۴/۲۸۱ لیره انگلیس به ایران وام بدهد. شرایط:

ربح سالانه ۵٪ و مدت ۱۵ سال

قسط استهلاك سالانه از بابت اصل و فرع ۳۰۲۷۸ لیره خواهد بود.

مبلغ قرضه و استهلاك آن از عایدات شیلات بحر خزر و عایدات پستخانه و تلگرافخانه و درآمد گمرکات بنادر خلیج فارس تامین خواهد شد^(۱)

شاه با اتابک و عده دیگر به اروپا رفتند و بیشتر پولی که وام گرفته بودند در سفر اروپا خرج کردند که مورد عدم رضایت مردم قرار گرفت و همه امین السلطان را مقصر می دانستند.

فخرالواعظین کاشانی قصیده‌ای درباره اتابک سروده که چند بیت آن نوشته می شود:

ارمنی زاده میبازار مسلمانان را	به کف کفر مده سلطنت ایمان را
عاقبت خانه ظلم تو کند شاه خراب	پس چه حاجت که به افلاک کشی ایوانرا
داس غیرت چو شود در کف ملت ظاهر	پاک از لوث وجود تو کند بستانرا
کاسه لیبی تو از روس ندارد ثمری	کاین سیه کاسه در آخر بکشد مهمانرا ^(۲)

اسناد مربوط به استقراض از کشورهای فرانسه و روسیه و انگلستان برای اطلاع در ضمیمه

است.

دستور ناصرالدین شاه به امین السلطان در خصوص گرفتن وام از فرانسه

«جناب امین السلطان - یادداشتی اعتماد السلطنه از قول «بالوا» سفیر فرانسه فرستاده بود ملاحظه بکنید بهتر این است فوراً بالوا را بخواهید و ملاقات کرده با او حرف بزنید شاید همینطور که گفته است صرافان فرانسه با شروط سهلتر این تنخواه را قرض بدهند، البته اگر یک شاهی هم کمتر منفعت بگیرند بهتر است. به بالوا اینطور بگوئید که بانک انگلیس درصد هشت تنزیل می خواهد و شروط بد می گوید مثلاً از اصل قرض هم فلان قدر می خواهد نهد و شروط بد دارد، ما راضی نیستیم از او قرض بکنیم. شماها بچه شرط قرض می دهید؟ به بینید چه می گوید، البته اگر ذره‌ئی صرفه دولت در قرض کردن از فرانسه‌ها باشد البته از آنها قرض بکنید خیلی خیلی بهتر است که از بانک شاهنشاهی قرض بکنید، اگر نوشته دیروزی را هم داده باشید به سفارت انگلیس که نوشته شده است از بانک انگلیس قرض خواهیم کرد، برای برهم زدن آن هزار بهانه می توانید در سختی شروط و زیادی تنزیل

۱ - ایران در دوره سلطنت قاجار - علی اصغر شمیم ۲۲۰

۲ - تاریخ مشروطه ایران، احمد کسروی ص ۲۴-۲۵

بمیان بیاورید، عجلتاً با «بالوا» امروز البته حرف بزئید و تفصیل را بعرض برسائید.»^(۱) سند شماره

۴۰/۱

نامه سفارت انگلیس به رئیس‌الوزراء (امین‌السلطان)

سفارت انگلیس - طهران - ۲۱ عقرب ۱۳۰۱ - آقای رئیس‌الوزراء محترماً خاطر جناب اشرف را مراجعه می‌دهد بمراسله خود مورخه ۶ - اکتبر گذشته در خصوص بدهی دولت ایران بدولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان.

«نهایت افسوس را دارم که باید اظهار نمایم که بمراسلات دوستدار بعنوان جناب اشرف در اینخصوص جوابی داده نشده است و ظاهراً بکلی اثری از آن مرتبت نیست و مجبورم خاطر محترم را از اهمیت انجام فوری این مسئله متذکر سازم.

فقط چند روز قبل با نهایت بی میلی مجبور بودم که خواهش وزیر مالیه را برای اینکه مجدداً و موقتاً اضافه عایدات گمرکات (در عوض وثیقه که سابقاً برای تأدیه پولی که دولت ایران از بانک شاهنشاهی برای تحصیل گندم جهت احتیاجات اهالی طهران قرض نموده بودند و پیشنهاد و قبول شده بود) برهن گذارده شود رد نماید.

نظر بدلیلی که مکرراً برای جناب اشرف اقامه نموده‌ام این امتناع از طرف دوستدار نمی‌تواند چندان اسباب تعجب شده باشد. در واقع جناب اشرف بایستی منتظر باشند که برای صبر و تحمل طولانی دولت دوستدار حدی می‌باشد. دولت مشارالیهما سابقاً در دو مورد بطور استثناء رضایت داده بودند که موقتاً فاضل عایدات گمرکات را برای وثیقه مساعده‌هایی که جهت مصارف فوری لازم بوده واگذارند، لهذا مجدداً اظهار می‌نمایم که جناب اشرف مسئله این قرض معوقه را در تحت توجه دقیق خود درآورند که بدون بیش از این تعویق، این مسئله صورت انجام یابد - موقع را مغتنم شمرده احترامات فائقه خود را تجدید می‌نماید. (امضاء پرسی لرن)» (سند شماره ۴۱)

بدست خودمان دشمنی مثل انگلیس برای خودمان برایشیم کلید بنادر را دست روسها بدهیم، شاید چاکر نمی فهمد مطلب و سزای دیگر است منتظر جواب این تلگراف هستم - رضا ۳ رمضان ۱۳۱۷، (سند شماره ۴۲)

«میرزا رضاخان ارفع الدوله»

وزیر مختار ایران در ۲۸ رمضان امضای قرارداد را ضمن تلگراف رمز چنین گزارش داده است.

«حضرت مستطاب اجل اشرف ارفع امجد اکرم افخم صدراعظم - بعد از یکسال دوندگی و جان کندن و زحمات فوق طاقت که چاکر را بکلی ضعیف و علیل کرد تفضل خداوندی شامل شد، بعون الله تعالی و به یمن اقبال بی‌زوال همایونی و دستورالعمل حضرت اجل اشرف اعظم امروز بامضای قرارنامه و سند شصت میلیون فرانک موفق شد و حواله تلگرافی پنج میلیون را بیانک طهران گرفت و عمل استقراض ختم شد، خدمت بزرگی بدولت علیه کرده باعث اقدام روس هم خدمت نمایان و فوق العاده کرده الحمدلله کارها بنحو دلخواه صورت گرفت، حال دیگر وقت ظهور مرحمت است، استدعا دارد خدمات چاکر را بعرض خاکپای همایون ارواحنافداه برسانید، امیدوار است که خدمات ناقابل خانه‌زاد دولت جاوید آیت در خاکپای مبارک اقدس روحانفاده مقبول افتد، زیرا که تاکنون احدی باینخدمت موفق نشده بود، یقین است التفات بزرگ و توجه مخصوص خواهند فرمود. رضا - ۲۸ رمضان ۱۳۱۷،^(۱) (سند شماره ۴۳)

نامه از «حسنعلی نواب» به «امین السلطان»

درباره قرضه اول مظفرالدینشاه، که نکات حساسی را حاوی است و دلیل عدم موفقیت و موانع مذاکرات قرضه را در انگلستان حکایت می‌کند.

«۱۰ شوال ۱۳۱۶ - قریان حضورت روم - دو روز قبل «جنرال گاردن» را ملاقات کردم و بسیار از ایران و نیز در باب استقراض مذاکره نمود و گفت پس از مراجعت از ایران برحسب خواهش حضرت اشرف باز در اینجا در مقام استفسار برآمده بلکه استقراض بی اینکه گمرکات خلیج فارس بدست آنها باشد بشود، می‌گفت تجار قبول نکردند و بلا تصرف گمرک پول نمی‌دهند و همین مطلب را تلگراف

آنها باشد که قرض دهندگان بدانند مدخول گمرکات تلف نمی‌شود و به ادای استقراض صرف خواهد شد، لهذا این مسئله را لازم دانستم بحضور مبارک عرض نمایم که اگر این وضع اسباب اطمینان تجار قرض دهنده شود بنظر حقیر بدنیست و خارج از وضعی که حالا هم حضرت اشرف اداره برای گمرکات فرموده‌اند نخواهد بود، منتها این است یکنفر انگلیسی هم یکی از افراد و رئیس مجلس خواهد بود که در واقع نگاهبان دزدی دیگران هم خواهد بود البته خیال ورآی مبارک بالاتر از عقیده حقیر است ولی چون هر آن مایلیم در باطن خدمتی محض رفاه حضرت اشرف نمایم این جسارتها را مینمایم، از آنطرف از قراریکه قبل از اینهم عرض کرده‌ام جنرال گاردن در باب تصرفات گمرک خلیج فارس باشاره وزارت امور خارجه خودشان حرکت می‌نماید و الآن برای تصرف گمرکات، دولت انگلیس چنان تشنه‌اند که تمام دریای عمان را می‌خواهند بیاشامند و نه چنان حضرت اشرف آتش در جگر سوخته این تشنه‌ها ریخته‌اند که هرگز فراموش نمایند و الاً حالا خود را صاحب و مالک تمام جنوب ایران می‌دانستند، قربانت بروم آنقدر مایلیم که در خدمت حضرت اشرف شب و روز بسریرم که تحریری نیست و می‌خواهم هرآن هرچه از اینگونه مطالب بمیان آید آنچه می‌دانم و نمی‌توانم بنویسم عرض کنم و اسباب رفاه و آسودگی حضرت اشرف باشم ولی اطاعت حکم حضرت اشرف واجب و حالا صبر دارم تا اشاره فرمائید - زیاده جسارت است - فدوی ارادت کیش - حسنعلی»^(۱) (سند شماره ۴۴)

گزارشی است از «نظر آقا یمین السلطنه» وزیر مختار ایران در پاریس، کارشکنی روسها و محظورات دولت فرانسه را از دادن وام بدولت ایران برای، «امین السلطان» توضیح داده است.

«قربان حضور مبارک شوم - از قراریکه از اطراف و جوابت خبر می‌رسد معلوم می‌شود که حضرت اشرف اجل اکرم اعظم دریاب نگذشتن عمل استقراض از بنده رنجیده و بی‌التفات شده‌اند، و اگر این اخبار حقیقت داشته باشند معلوم است که به اشتباهکاری مدعیان است، در این صورت لازم است که برای رفع اشتباه و تیرئه ذمه مراتب را چنانکه در این مدت مدید تلغرافاً و مکتوباً معروض شده است بازهم در این موقع عرض بکنم که از بدو حال روسها مانع بوده‌اند و حالا هم مانع‌اند و نمی‌گذارند این استقراض صورت بگیرد والا اگر روسها مانع نبودند این کار در همان اوقات گذشته بود، بدبختانه روسها از اول گفته‌اند و حالا هم می‌گویند که گمرکات شمال در رهن آنها است! و اینرا

